

Kapittel 10

Prestene

Dagfinn og Ludvig Daae Zwilgmeyer

Under tittelen «Nazisme eller kristendom» i *Rjukan Arbeiderblad* 11.06.1934 kan vi lese at det «her i landet synes det som svært mange prester vil forbinde de to åndsretninger med hverandre. I alle fall mener den elskelige Kjeld Stub at de to hører sammen. Når han taler i radio eller i *Aftenposten* – eller kanskje der er *T.T.* som er luren – så er han begeistret for den vekkelse som overfor tidens ungdom, og mener vår hjemlige nazisme. Han og de andre prester som setter sin lit til denne bevegelse må være dårlig underrettet om hva som foregår i mønsterlandet, der gir den gledelige vekkelse i alle fall ingen styrkelse av kristendommen».¹²⁰ Dette er en omtale av tidsskriftet *Janus*, forfatteren Alf Larsens tidsskrift, som også i ettetid er kjent for antisemittisme, som har underrettet om den religiøse utviklingen i Tyskland bedre enn andre, skal vi tro bladet. Kjeld Stub (Irgens) som omtales, er prestesønnen som vokste opp i Bergen og ble skipsfører og siden sjøfartsminister i Quislings regjeringer. Spørsmålet om hvorvidt nazismen og kristendommen, solkorset og korset, kan høre sammen eller ikke, voldt mange kristne bry på 30-tal-

120 *Rjukan Arbeiderblad* 11.06.1934.

let, og i motsetning til hva *Rjukan Arbeiderblad* melder, er etterkrigshistorien at mange prester ikke så dem som kompatible. I de første årene under okkupasjon forsøkte kirka å manøvrere tilstanden under tysk styre «mellom barken og veden», men i løpet av vinteren og våren 1942 ble det tydelig at dette ikke lot seg gjøre, og presteskapet la ned sine embeter. 24. februar nedla Den Norske Kirkes biskoper sine embeter og offentliggjorde det for menigheter og prester. I påska nedla de fleste prestene embetene og ga beskjed til Kirkedepartementet, og i en erklæring kalt «Kirkens grunn». Per 01.03.1943 var det 797 prester som hadde sluttet seg til og dermed forlot statskirka som var NS-kontrollert; 645 hadde faste embeter og 152 var i midlertidige stillinger eller i organisasjonslivet, mens bare rundt 60 ble værende.¹²¹ Disse 60 underskreiv «Opprop til det norske folk», kjent som bolsjevikoppropet og legionæroppropet, og poenget var at kirken måtte arbeide med tyskerne mot kommunismen og Sovjetunionen:

Den avgjørende sluttkamp mot bolsjevismen og den internasjonale gudløshetsbevegelse er nu i gang.

Alle må nu være klar over hva det gjelder.

Det gjelder hvorvidt vi skal beholde våre kirkehus eller de skal nedrives og omdannes til gudløshetsmuseer. Det gjelder hvor vidt våre barn fortsatt skal ha en kristen oppdragelse og en kristen skole.

Det gjelder i det hele hvor vidt vi fremdeles skal beholde kristen tro, moral og kultur i dette land.

Undertegnede prester oppfordrer det norske folk til å stå sammen i denne skjebnetunge tid for vårt land og folk, for kirke og kristentro, mot bolsjevismen.

I etterkant har disse underskriverne blitt omtalt som «NS-prestene», og institusjonen de tilhørte som «Quislingkirken» (Norrman, 1998). Som i mange av de andre profesjonshistoriene etter andre verdenskrig er det noen dominerende aktører som bidrar til å farve bildet. I prestenes tilfelle er Eivind Berggrav som motstandsprest kanskje den viktigste, men han var ikke alene, og han var heller ikke så tidlig ute med sin motstand. En som var tidlig ute, var Kristian

121 LS-sak (Dagfinn), dok. 8, s. 2.

Schjelderup, som i bokform angrep nasjonalsosialismen i 1935, *På vei mot hedenskapet. Trekk av den tyske religionskamp*, og særlig en gruppe kalt Tyske kristne (Deutsche christne), som han mente omformulerte kristendommen til det ugjenkjennelige: ikke egentlig kristendom (Repstad, 1989). Det store problemet var rasetenkningen og antisemittismen. Prestenes motstand er blitt kjent under tittelen kirkefronten, en parallell til lærerfronten.

Dette kapittelet tar for seg brødrene Zwilgmeyer: Dagfinn (1900–1979) og Ludvig Daae (1886–1969) – begge prester, forfattere, salmediktere og NS-medlemmer. Sistnevnte var sogneprest i Porsgrunn fra midten av 30-tallet, og førstnevnte var først hjelpeprest i Vesterålen i 30-åra før han ble sogneprest (og siden ordfører) i Fana i 1939. Under bispeordinasjonen i Oslo domkirke i 1942, hvor Quisling også var til stede, var både Dagfinn og Ludvig blant dem som ble ordinert. Begge ble dømt i landssvikoppjøret: Dagfinn til 3,5 år i Midhordland herredsrett og Ludvig til 4 år i Agder lagmannsrett. Begge utmerker seg ved sin stillingtagen til jødeaksjonen, og av de omtrent 40 landssviksakene jeg har gått gjennom, er de blant de få hvor jøder nevnes. Et av tiltalespunktene mot Ludvig er at han støttet jødeaksjonen, mens Dagfinn befant seg på motsatt side og meldte seg ut av NS i 1943 i protest. Særlig utslagsgivende for straffen deres virker dette likevel ikke til å ha vært; andre forhold ser ut til å ha veid tyngst, som propagandaen og NS-medlemskapet. De var såpass aktive at de angivelig «iførte seg av og til hirduniform før de entret prekestolen i kirkerommet». Blant de ni biskopene som ble dømt i landssvikoppjøret, var brødrene Zwilgmeyer blant dem med lavest straff. Ronald Fangen skriver under krigen om hvor forundret han er over at tyske prester og kristne kan gå inn for nasjonalsosialismen, men han kunne også stilt spørsmålet til norske kristne. Svaret ligger i den lutherske toregimentslæren og formuleringer i Paulus' brev til romerne (slik som 13.1.: «Hver den som setter seg opp mot øvrigheten, gjør motstand mot Guds ordning.»), ifølge Geir Thorsdahl (2017) og hans bok om «NS-biskopene».

DAGFINN ZWILGMAYER (1900–1979)

Født: 24.12.1900, Sauherad, Telemark

Litterær produksjon før 1940: Seks dikt- og salmebøker

Medlem av DnF: Nei

Medlem av NS: Ja, fra november 1940 til 05.08.1943

Dom: 3,5 år, Midhordland herredsrett, 14.11.1946

Dagfinn Zwilgmeyer ble født på julaften 1900 i Sauherad i Telemark, i en søskenflokk som med ham talte elleve og var født over omtrent 20 år. Han hadde seks brødre og fire søstre, hvorav to brødre døde svært unge. NS-medlemskap tegnet kun et annet familiemedlem, broren Karl (f. 1893), som var bestyrer av Sjømannshjemmet i Porsgrunn. Familien flyttet tidlig til Arendal, hvor Dagfinn hadde sin oppvekst frem til gymnasiet. Familien han ble født inn i, var en prestefamilie, med en far som hadde samme navn som hans eldste storebror, Ludvig Daae. Bestefaren på farsiden het Peter Gustav (1813–1887) og var både stortingsrepresentant og byfogd i Risør. På morsiden var bestefaren Stian Anelius Salvesen Staubø (1827–1924) skipsreder og gårdbruker. Søskenene i Zwilgmeyer-flokken kom altså ikke fra magre kår, men fra standsmessige familielinjer. Kusinen Dikken Zwilgmeyer (Barbara Henrikke Wind Daae Zwilgmeyer) er den i familien som er mest kjent litterært sett; hun skreiv både noveller og romaner for voksne, men huskes best for sin barnelitteratur. Hans egen interesse for salmediktning stammer angivelig fra studieopphold ved universitetene i Strasbourg og Montpellier fra 1923 til 1926. Forut for dette tok han eksamen artium ved Kristelig Gymnasium i Oslo i 1921. Seinere fullførte han graden cand. theol. ved Universitetet i Oslo i 1929, som inkluderte en stipendreise til Frankrike i 1926–1927. Dagfinns landssviksak forteller ikke så mye direkte om hans litteratur, det vil si salmediktning «i fascismens tjeneste», men den inneholder mange momenter som er av interesse dersom man skal forsøke å forstå grensene mellom litteratur, kirke og politikk. Her vil jeg forsøke å gi et lite biografisk riss, samt noen betraktninger om litteraturen, før vi ser på selve landssvikdommen og dens innhold.

Dagfinn startet som klokker i Porsgrunn før han ble hjelpeprest i Hadsel i Vesterålen i 1931. Hans første bok med salmer, *Regnbuen*, kom ut i 1933, men han debuterte skjønnlitterært hele ti år før det med diktsamlinga *Påskelilje*.

Årene før okkupasjonen utkom tre samlinger med salmer: *Solsangen*, *Norrøne og nye salmer* og *Fager er lien*. Tida i Vesterålen satte preg på ham, blant annet ved at han ga ut en diktsamling om og fra stedet, *Petterdikt*. Denne ble utvidet og utgitt under ny tittel i 1941 som *Nordlandssanger. I herr Petters fotefar*. Det er naturligvis Petter Dass det henvises til. *Nordlandssanger* er et slags forsøk på en ny versjon av *Nordlands Trompet* av Petter Dass, en hymnologisk prising av Nordlands geografi og ressurser. Andersen (2009) finner at det er lite eller ingenting som taler en nasjonalsosialistisk sak i den boka. Han finner nasjonalromantiske skildringer som tar utgangspunkt i bonde- og fiskerliv. Gjennomgående preges boka av det han kaller tradisjonell kristendom, men med henvisninger til norrøn arv og utferdstrang. I 1938 blir Dagfinn konstituert som sogneprest i Fana og har denne stillingen frem til 09.04.1940.

Okkupasjonsdagen 9. april tilbringer Dagfinn i onkelens begravelse i Arendal. Deretter reiser han tilbake til Fana, en reise han bruker om lag halvannen måned på. I Fana var han ordfører i ni måneders tid, formann i Forlikrådet og medlem av Herredsstyret (hvor han var med å bevilge 5000 kroner i støtte til Den Norske Legion). Han hadde altså flere sentrale posisjoner i lokalsamfunnet. Tilbake i Fana fortsetter han som sogneprest og meldte seg inn i NS i november 1940. «Han anså NS. som et lovlig parti med et lovlig program som samtidig kunde vise vei ut av det uføre vi var kommet opp i», kan vi lese i politirapporten, hvor dette oppgis som en årsak. Før han forlot Vestlandet i oktober 1942 holdt Dagfinn Zwilgmeyer en tale i Bergen 10. mars, som samme år ble utgitt i bokform, *Til landets prester. Noen ord til alvorlig ettertanke*. Her kunne alle som plukka opp boka lese: «Eg sjølv har gått inn i Nasjonal Samling, og eg kan ikkje på nokon måte finna at det ikkje er råd å sameina det nasjonal-sosialistiske og det kristne livssynet. Tvert om, eg finn nettopp at nasjonal-sosialismen gjer det til røyndom som lenge har vore halde for rett og godt frå kristen synsstad.» og vidare «Programmet til Nasjonal Samling gjev og kyrkja fullgod trygd» (Zwilgmeyer, 1942, s. 3–5). Dette etterfølges av en bemerkning om at det er kirkens egen mann som er ekspedisjonssjef i Kirkedepartementet, og det er da Sigmund Feyling han sikter til. Feyling var en svært kontroversiell figur i kristen-Norge, men Zwilgmeyer skriver ham frem som en samlende kraft. Dette er like fullt ikke Dagfinn Zwilgmeyers mest kontroversielle utgivelse, for det er nemlig *Den norske salme* fra samme år, med undertittelen *Et forsøk på en bestemmelse ut fra Landstads reviderte salmebok*, utgitt på nazi-forlaget Stenersen. Feyling var bekymret

for at den skulle ha jødiske innslag, noe Zwilgmeyer sterkt slo tilbake: «Dette innslag må ikke oppfattes (som det har vært gjort i visse tyske kretser) som jødisk, men som bibelsk. Skal vi fordrive «Kanaans språk» ut av våre forestillinger må vi dermed også legge Skriften tilside, og dermed kristendommen i det hele».¹²² Denne utga han etter at han hadde søkt seg til Østlandet og blitt utnevnt til sogneprest i Hamar og domprost i Hamar domprosti 01.11.1942. I Fana hadde Zwilgmeyer avlagt politirapporter og potensielt medvirket til avskjedigelsen av hjelpepresten Sverre Risøen, som benyttet «den gamle kirkebønnen» i kirken, noe Dagfinn var prinsipielt uenig i.

I desember 1942 sendte Dagfinn et brev hvor han tok avstand fra jøde-loven og jødeforfølgelsen, står det spesifisert i politirapporten. Han søkte om frifinnelse for Fridtjof de Lemos og fikk ham løslatt. I 1943 skriver Dagfinn til minister Ragnvald Skancke og beklager seg over utviklinga innen kirka, han har «kommet til den overbevisning at den strid vi har ført i kirken for en bevarelse av den gamle statskirkeform ikke fører frem.» I politihvøret 03.06.1945 kaller han dette «en prinsipiell [sic] uenighet».¹²³ Han mener at administrasjonen skal la kirka i fred, slik at kirken kan treffe sine egne beslutninger. Han ber også om å få avskjed med pensjon, ettersom han mener det blir feil å legge ned sitt embete. Det er særlig som «en partikirke som Deutsche Christen vil jeg aldri føle meg hjemme, og at det dithen det nu driver er jeg mere og mere klar over». Han har derimot ikke noe imot å fortsette med salmeboken, som han mener kan spille en samlende rolle for kirka og dermed er legitim aktivitet. Han vil bli løst fra sin stilling, at den kirkelige uro skal løses og «det beste for kirke og folk». august 1943 registreres som sluttdatoen for Dagfinn Zwilgmeyers NS-medlemskap. Han flytter så tilbake til Arendal som arbeidsledig, og tar etter hvert opp arbeid med undervisning ved Arendal H. Almennskole [sic] i likhet med sin kone. Han oppgir at han ikke visste at det var utgått parole om ikke å ta slike stillinger, og at han ville ha stilt seg «loyal» hvis han hadde kjent til den.

Det er mange tiltalepunkter, og fire kan kategoriseres som ordførerrelaterte, ni som presterelaterte og de øvrige fire som mer generelle. De ordførerrelaterte er at han støttet bevilgning til Den Norske Legion (noe han ble

122 LS-sak, dok. Brev av 17.11.1943.

123 LS-sak, dok. 3.

frikjent for til slutt), at han hadde kjøpt inn *Fritt Folk* og Quislings bøker, samt annonseplass i *Fritt Folk* over det offentlige budsjettet han rådet over, at han bevilget midler til fylkesmann Astrup, og at han samlet metallgjenstander i kommunale tjenestebygninger til Innenriksdepartementet. De presterelaterte punktene er at han skal ha anmeldt to kvinner, at han ordinerte Bent Nøding Bentsen ulovlig, at han anmodet Skancke om å fjerne en organist, pastor Hauge i Hedemark, pastor Sjaastad og sogneprest Sinding, at han skal ha gjort oppmerksom på hvilke prester som la ned embete, på «de ulovlig virkende prester i Hamar bispedømme», at han skal ha foreslått flytting av pastor Andstad, og at to prester skal fjernes. Utover dette—tiltalen mot NS-medlemskapet, at han underskreiv oppropet til det norske folk, samt talen i Bergen i 1942—trekkes også en tekst fra B.T. frem i tiltalene. I denne teksten anbefaler Dagfinn obligatorisk tjeneste i NSUF for ungdom (10–18 år).

Akkurat hva som ender opp i tiltalelisten og ikke, og hvordan denne konstrueres, er ikke gjennomsliktig. I dokumentene i saken finner vi at Dagfinn hadde en rekke andre aktiviteter som kanskje også kunne blitt nevnt i den sammenhengen: Han holdt foredrag på NSSFs møte om «Kirken og skolens plass i det nye Norge» 13.05.1941, holdt gudstjeneste i forbindelse med NS' olsokstevne 29.07.1941, holdt tale på et NS-møte for lærere i Fana, holdt lang tale på høytid til minne om falne frontkjemper 16.03.1942, og avholdt skolemøte i forbindelse med NS' kretsstevne i Ullensvang 26.07.1943. I januar 1943 underskriver han en tekst i *Bergens Tidende* fra det kirkelige rådsmøtet, hvor de fremmer et slags autonomiargument for kirka. De påpeker at alle som har forlatt kirka de siste åra har stått for en politisering, og at de som har blitt igjen kjemper for en kristendom som er den ekte kristne og har holdt fokus på de religiøst sett viktige spørsmålene. Det er kirkeopposisjonens negative holdning som er ukristelig, skal vi tro dem.

Han erkjenner det meste han tiltales for, bortsett fra å ha medvirket til å ha stilt opp en liste over prester som sto i opposisjon til nyordningen. Han mener ikke å ha angitt noen. Tilfellet med hjelpepresten Risøen mener han ville ha inntruffet uavhengig av hva han hadde foretatt seg, og at det primært reflekterer Risøen og ikke Zwilgmeyers handlinger. Til tross for at tiltalepunktene i det store og det hele medfører riktighet, erkjenner han seg ikke straffskyldig. Grunnen han oppga, var at «alle hans handlinger har vært motivert ut fra den oppfatning han til enhver tid mente var den rette».

I retten vurderes det som skjerpende at han var «en person med høy utdannelse og med en relativt god posisjon som prest», og at «det må anses særlig graverende at han da kirkens biskopper [sic] og prester i en kompromissløs kamp overfor besettelsesmakten og dens tyranniske fremferd satte liv og evner inn – således som de mente seg forpliktet av troskapen mot Guds ord, menigheten og det norske folk – ble et villig redskap i nasistenes hender og endog påtok seg å utføre en biskops funksjoner på tvers av all gjeldende kirkelig lov og orden». De fant det formildende at han meldte seg inn i NS av idealistiske grunner, at han var «blendet av Quislings person», og at han var et lett bytte for antirussisk propaganda. At han brøyt med NS, regnes også som formildende, særlig siden det var av religiøse grunner og ikke av partipolitiske.

Etter at dommen er falt, finner man at Dagfinn kan begynne soningen i starten av 1947 i Suplandsfoss leir ved Arendal, etter også å ha vurdert Dalane tvangsarbeidsleir ved Kristiansand. Hans løslatelse fastsettes etter søknad i august 1948 til å være 06.09. samme år. Zwiłgmeyer søker om benådning etter soningen, og det er ikke bare for å få tilbake rettigheter han har tapt, men også for å få tilbake retten til å bære presteklær. Zwiłgmeyers hustru fikk også dom i Landssvik-oppgjøret, nærmere bestemt 10 måneders fengsel for NS-medlemskap. De lever under magre kår i Arendal i etterkrigstiden, og søker også om å få nedsatt inndragningskravet mot seg. De tjener penger som timelærere ved «den høyere skole» og forskjellige yrkesskoler. 30.03.1955 anbefaler Nils Onsrud ved Arendal politikammer at Zwiłgmeyer skal få tilbake sine presterettigheter. Søknaden sendes, men svaret 04.12.1957 er ikke det Zwiłgmeyer ønsket. Kirke- og undervisningsdepartementet finner ingen grunn til å anbefale at Zwiłgmeyer skal benådes slik at han kan være prest i kirken igjen. 21.08.1959 ble Dagfinn benådet ved kongelig resolusjon, det vil si at han igjen fikk rett til å bære presteklær og utføre prestatjeneste.

LUDVIG DAAE ZWILGMAYER (1886–1969)

Født: 09.03.1886, Sandnes

Litterær produksjon før 1940: 2 diktsamlinger/lyrikk

Medlem av DnF: Nei

Medlem av NS:

Dom: 4 år, Agder lagmannsrett, 04.12.1948

Ludvig Daae Zwilgmeyer var blant de første prestene som offentlig uttalte seg positivt om NS og oppfordret folk til å gå inn for «den nye tid». Det var kanskje ikke så overraskende, ettersom han hadde vært medlem av Nasjonal Samling siden 01.09.1933. Den offentlige uttalelsen kom gjennom et avisinnlegg i *Fritt Folk* under overskriften «Kirken og den nye tid» 21.11.1940.¹²⁴ Spørsmålene han tok opp, er de samme som jeg innledet kapittelet med, men han virker ikke til å ha hatt tilgang til den samme informasjonen som var tilgjengelig allerede i 1933. Zwilgmeyer mener kirken burde være aktiv, til tross for at det er en politisk usikker og utfordrende tid. Han argumenterer med at NS ikke har kritisert kirken, men tvert om ytret seg dithen at det ville være rimelig å anta at de får sin arbeidsfred. Mest avgjørende er kanskje setninga: «Det er skjedd en samling og partistriden er avblåst», eller «Ved å gå inn i NS forplikter man sig ikke til å strekke sig ut over samvittighetens grense». Dette får stå for Ludvig Daaes regning, ettersom mange var av motsatt oppfatning, og det blir en del av grunnlaget han må svare for i Landssvikoppjøret.

Han var sogneprest i Porsgrunn i april 1940 og ble under okkupasjonen ordinert til biskop av nye Skien bispedømme. På dette tidspunktet hadde han allerede debutert med lyrikk i bøkene *Tidehverv* fra 1934 og *Vår Gud har talt* fra 1936. Under krigen ga han ut en lyrikksamling, *Under livets tre* (1941), og en romantrilogi som ble utgitt på Stenersen. Bøkene er *Hvor fjellvinden suser: roman fra en norsk fjellbygd* (1942), *Tilbake til fjellheimen* (1943) og *I fjellgudens vold* (1944).

Andersen (2009) finner reaksjonære trekk i Zwilgmeyers litteratur, men ikke nasjonalsosialistisk tankegodt. Trekkene som påpekes, er nasjonalroman-

124 *Fritt Folk*, 21.11.1940, s. 2 og 8.

tiske naturskildringer og ditto skildringer av bondelivet. Ordet «saga» går igjen i salmene og diktene, noe som leses som en tilknytning både til norrøn arv og «Blot und Boden». Det er en tradisjonell kristen tematikk som løftes frem i diktningen. Videre poengterer Andersen (2009) at Zwilgmeyer, til tross for beskrivelser av storbyens fremmedgjøring, ikke nødvendigvis har et bondesamfunn som ideal, men også beskriver moderne småbyer i positive ordelag. Lello (1975) behandler også Zwilgmeyers romantrilogi i en hovedoppgave, og kategoriserer dem under «angsten for det fremmede og drømmen om det gode liv».

Det er fire tiltalepunkter mot ham i landssviksaken: (1) at han var NS-medlem under hele okkupasjonen, betalte kontingent, deltok på møter og agiterte i taler og avisartikler, (2) at han bistod fienden og NS i å nazifisere Den norske kirke – med seks konkrete underpunkter, delvis å få folk oppsagt og rapportere til fienden, (3) at han støttet jødeaksjonen, og (4) at han oppfordret til frontinnsats og forherliget krigsinnsats på fiendens side. Til det siste er det fire konkrete underpunkter, mest skriv.

Ludvig Daae nekter for å ha skrevet under Legionæropprøret, men kommer med en rekke andre støttende uttalelser overfor Den Norske Legion under andre verdenskrig, blant annet artikkelen «Min mening om den norske Legion». Der skreiv han: «Fremst i dette arbeid har vi alle de som er gått inn i de norske avdelinger ved fronten – legionærene. De tar det sværeste arbeid og gjør den største innsats, idet de yder det høieste offer og setter behagelighet og egeninteressen til side for det vi har felle: fedrelandet.» og helt til slutt: «Derfor er legionærene den nye tids helter».¹²⁵ Under krigen ble han også utnevnt til viseordfører i Porsgrunn for et års tid.

Retten finner at Ludvig Daae har bistått fienden på flere måter, særlig ved å nazifisere kirken og menighetsliv. I skjerpene retning veier det at han «svik sine embetsbrøde i deres kamp for folk og kirke», og at han lot seg ordinere til biskop, noe som både var i strid med gjeldende kirkerett og mot kollegers råd. Også det at han har opptrådt agitatorisk, vurderes skjerpene. Formildende vurderer retten at han har tatt til orde for å legge kirkestriden til side, og at han har «vært en etter forholdene rimelig og tålmodig mann»; «tiltalte har ikke på noen måte vært aggressiv [sic] eller ondsinnet». Til sist vurderer retten

125 *Aftenposten* 2.12.1941.

også hans tidlige NS-medlemskap som formildende, med den begrunnelse at han da ble ansett for å ha vært mer utsatt for propaganda og «av den grunn ikke stod fritt når det gjaldt å motstå den propaganda som etter krigen ble iverksatt av Nasjonal Samling og tyskerne». Han dømmes enstemmig til fire års tvangsarbeid.

Oppsummering

I størst grad gjør prestene seg gjeldende i denne boka som fedre til forfattere, men noen av forfatterne var altså også prester. Hvorfor inkludere prestene i denne boka? Jo, de hadde viktige samfunnsroller, og de er – i likhet med forfatterne – viktige aktører når det kommer til å artikulere forholdningssett i usikre tider. De er aktører med autoritet og med fokus på skrift. En salmeutgivelse under okkupasjonen, eller en romantrilogi av en prest, er både med på å gi et inntrykk av normalitet i perioden og mer enn det: en støtte til regimet. Ringdal (1993, s. 179) skriver at de var vel ansett i NS, men at de nok ikke ble inkludert i *Nasjonalsosialister i norsk diktning* nettopp fordi deres litteratur – salmer – var såpass annerledes. På den andre siden er det usikkert hvilken virkningshistorie Zwilgmeyersenes okkupasjonslitteratur hadde, men den fantes og ble lest. Begge hadde tidligere gitt ut litteratur på Lutherforlaget, som under krigen la ned virksomheten, noe som gjorde at de måtte gå til nazi-forlag. Dette burde kanskje ha stilt dem overfor noen vanskelige valg, men dette vet vi lite om. Dette behandles ikke i Landssvik-oppgjørene. Landssvik-oppgjørene registrerer deres litterære aktivitet, men vurderer den ikke i særlig grad. Snarere er det den eksplisitte propagandaen, de formelle medlemskapene og handlingene under krigen, samt profesjonsstillingen, som synes å ha vært avgjørende for domsutfallet i sakene deres. For oss i dag er kanskje den viktigste innsikten at det faktisk var lærde prester, med et mangfoldig virke, som kombinerte dette med å gå inn for Nasjonal Samling og den nye tid. De hjalp til med å breie ut det landskapet.

